

Снежана М. МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛИЋ
ИНТЕРТЕКСТУАЛНИ ДИЈАЛОГ
СА ТОМАСОМ МАНОМ

Филозофски факултет
 Универзитет у Нишу

(Лидија Делић, *Чаробник њерфекџа. Дијалог Томаса Мана с митом и дијалози с Маном*, Источно Ново Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства, 2019)

Монографија Лидије Делић, научног саветника Института за књижевност и уметност у Београду, *Чаробник њерфекџа – дијалог Томаса Мана с митско-фолклорним наслеђем и дијалози с Маном* састоји се из пет студија: 1. „Смрт у Венецији: дијалог Томаса Мана с митом и Федром“; 2. „Варке лепоте: дијалог Персија Адлона с Томасом Маном“; 3. „Диониско и аполонско: дијалог Витомила Зупана с Томасом Маном и књижевно наслеђе *Две крви*“; 4. „*Чаробни дреј*: време, простор, мит“; 5. „Божанства без емпатије: контраприче Томаса Мана, Жозеа Сарамага, Лешека Колаковског и Мирјане Детелић“. На крају монографије налази се попис извора и литературе.

Конзистентност монографији и спону између поменутих студија омогућавају кључне теме које су лајтмотивски распоређене: сукоб аполонијског и дионијског принципа, феномени лепоте и ероса, као и њима сродна амбивалентна природа уметника. Управо су то и доминантне теме прве четири студије у којима референтну истраживачку позицију представља Манова новела „Смрт у Венецији“ а према којој и кроз коју се са једне стране сагледавају дела новије српске и књижевности са бившег југословенског простора, док се са друге стране овај интертекстуални дијалог успоставља спрам далеко старије (и, показале се, генеалогски потентније) митолошке и фолклорне традиције и Платонових текстова.

У студији „Смрт у Венецији: дијалог Томаса Мана с митом и Федром“, која отвара читање Манове новеле као саме „парадигме људске драме растрзности између аполонске и диониске природе“, ауторка актуелизује бројне аналогije између Мановог виђења синкретизма уметности и амбивалентне природе ствараоца („сливање дисциплине и разузданости“) и античких расправа о лепом, познатих, пре свега из Платонових дијалога *Федар* и *Гозба*. Рашчитавање сложених симболичких и превасходно митолошких реминисценција Мановог наратива апострофира притом још једну, не мање антитетичку релацију од оне коју је Ниче експлицитно увео у

поетички дискурс, а која се тиче проблематизовања односа ероса и идеје лепог. Премда ће дихотомија овог односа детаљније бити разматрана у студијама које следе, констатацијом да се „лепота, ерос и смрт аналошки преклапају у Смрти у Венецији“ назначен је Манов концепт „дивинизарања ероса“ којим се успоставља континуитет са античком филозофском традицијом. Значај овог првог ауторкиног дијалога са Ашенбахом превасходно је у разоткривању бројних интертекстуалних наслага у сижеу, хронотопу и концепцији јунака (антиномија Ашенбаха и Тађа, метафора смрти као свадбе, хомерски и орфички митови о стварању света, мит о Зевсу и Ганимеду, лик психагога и реминисценције на средњовековни *danse macabre*, риђи незнанац, гондолијер, пијани старац, свирач и Тађо као реплике исте митско-фолклорне фигуре психопомпа). Овим паралелама аргументовано је потцртан закључак о митској структури новеле будући да је мултипликацијом исте митске фигуре у сопственом наративу Томас Ман успоставио аналогију са таутолошком структуром мита.

Иако су у наслову друге студије „Варке лепоте: дијалог Персија Адлона с Томасом Маном“ именована само два саговорника, ауторка у дијалогски низ уводи више гласова који, као у хипотетичком симпозиону, разматрају варке лепоте. Ова студија повезује писце и дела за која се на први поглед не би могло помислити да имају пуно тога заједничког (осим у случају паралеле Андрића са Маном, често истицане), и који су на књижевноисторијској лествици прилично временски удаљени: Платонове дијалоге, Томаса Мана, Иву Андрића, филмског режисера Персија Адлона и савременог српског писца Владана Матијевића. Оно што све њих спаја јесте промишљање односа између лепоте, еротичности и сексуалности. У том погледу студија је продужетак претходне, с тим што је истраживачко питање сада проширено и на тематском плану и на плану компаративних аналогија, не само унутар различитих поетика, већ и у правцу трансмедиијалних релација. Уводећи сферу сексуалног као мотивацијско упориште Ашенбахове опчињености Тађом, видљиво у савременом рецепцијском оквиру новеле, Лидија Делић истиче да је код Мана присутно „дивинизовање објекта жудње“. Такав однос између лепоте и ероса, који има континуитет од Платонових дијалога, а након Мана се препознаје у појединим Андрићевим приповеткама (у студији се помињу „Жена на камену“ и „Бајрон у Синтри“), ауторка разматра и спрам њему савременог антитетичног пандана, на примеру филма *Baïdag кафе* (1987) Персија Адлона и збирке прича *Часови радосији* Владана Матијевића. Код обојице аутора Лидија Делић препознаје „стратегije опонирања (оној) књижевној традицији која је до крајности поларизовала интелект и чулност, не нудећи – чак и кад је врхунска – довољно уверљиве разлоге за порицање телесног и крајњу диспропорцију у

дистрибуцији вредносних предзнака“. Анализа њиховог филмског и литерарног наратива показује супротстављање таквој концепцији и „пребацавање акцента са менталног (а оно укључује и естетско) на емотивно (Адлон) и сексуално (Матијевић), са трансцендентног на иманентно, са смрти на оно што јој претходи“. Скретањем пажње на овакву „алтернативу доминантном дискурсу у западноевропској мисли о сексуалности“ ауторка истовремено отвара знатно шири контекст промишљања идеје сексуалности у уметности и, шире, у култури, јасно заузимајући притом и своју критичку и вредносну истраживачку позицију.

У том смислу се трећа студија „Диониско и аполонско: дијалог Витомила Зупана с Томасом Маном и књижевно наслеђе *Две крви*“ може читати као наставак претходне, утолико пре што у њој налазимо неколика понављања репрезентативних теоријских референци (цитати из Платонових дијалога и Ничеових дела). То је и наставак дијалога са Маном и његовом новелом, те интертекстуалним читањима других, савремених писаца, али, истовремено, и дијалога са оним „аксиолошким предзнакама које култура придаје духу и телу“. Разматрајући даље консеквенце дихотомних подела које су маркиране у претходном делу књиге (аполонијско и диониско, дух и тело, разум и чулност, ерос и лепота), Лидија Делић се фокусира на још један (мета)топос раскола, онај који носи мотив подвојене крви. Налазећи његово извориште у амбивалентном архетипском мотиву наслеђа, ауторка поменути мотив истражује и као „естетско и етичко и аутобиографско, а можда превасходно као интертекстуално питање са кључним освртом на таутолошку природу мита и античко филозофско залеђе“. С правом указујући на културно моделовање архетипских наноса поменутог мотива (као, нпр. у случају Манове аутопрезентације културним конструктом наслеђеног подвојеног идентитета), ауторка висок литерарни потенцијал овог мотива доказује и анализом три капитална остварења из бивших југословенских књижевности, односно, комплексног генетског залеђа које, као и Манови јунаци, имају Иван Галеб, Леоне Глембај и Тамил из Смирне. Унутар тог књижевног корпуса по својим отвореним интертекстуалним паралелама са приповетком „Смрт у Венецији“ издвојен је роман *Пушовање на крај њролећа* словеначког писца Витомила Зупана. Одабиром и пажљивом анализом извора Лидија Делић и експлицитно и посредно истиче значај који гласовита Манова новела има у простору културног памћења који као својеврсни мнемоторп генерише његове иновативне стваралачке и интерпретативне путање.

Четврта студија „*Чаробни дреј*: време, простор, мит“ и по свом обиму и по истраживачкој теми представља делимични искорак из претходног венецијанског триптиха. Полазећи од Мановог питања: „Може ли се приповедати време, оно само, као такво, само по себи?“ ауторка разматра комплексни статус који време има у поменутом

роману. Досадашња запажања критичара која се тичу несразмере између времена приповедања и исприповеданог времена у роману послужиће као полазиште које ће се пажљивим читањем романескног наратива знатно продубити; тако се дата наратолошка дистинкција надограђује тематско-мотивским и историјскопоетичким анализама, пријемчивим за разматрање и других категорија времена: космичког, календарског, митског и историјског. Показаће се да је несразмера као средство сучељавања приповедног и исприповеданог времена истовремено и она наративна стратегија која омогућава вишеструке и опозитне равни семантизације времена у роману: у симболичкој, психолошкој и феноменолошкој равни. Откривањем различитих подтекста као интерпретативних кључева (митски и библијски мотиви, историјско време, фантастични светови бајки и други фолклорни предлошци, топоси средњовековног приповедања и интертекстуалне релације са Гетеовим делом), ауторка показује распон Мановог приповедачког талента који гротескно релативизацију прошлости, садашњости и будућности преплиће са иронијским односом према неким облицима симболизације времена, какав је онај који се тиче разлике између Истока и Запада, варвара и цивилизације, Азије и Европе, али и односа између диониског и аполонијског принципа, сагледаних као пишчевих опсесивних тема. Примерима који маркирају сижејне, хронотопске, психолошке и идеолошке аспекте времена придружују се цитати из романа метатекстуалне и метапоетичке природе (есејистички коментари ауторског приповедача) којима се у последњем делу студије наглашава, не само историчност ауторске перспективе (Манове експликације о „празном“ или „чистом“ времену које кориспондирају са новим научним парадигмама и теоријом релативитета), већ и она дубља, филозофска раван романа, богатија управо за онтолошку димензију времена. Отуд је сасвим оправдан закључак ауторке, који се може разумети и као гест читања у контексту општеприхваћених жанровских таксономија (роман времена), да се у *Чаробном дрећу* „и наративном стратегијом („брзина“ / „степен опширности“ приповедања), и мотивима (календарске мене, црквени календар, мерење времена часовником и др.), и есејистичким пасажима, и репликама ликова, и митским, фолклорним и литерарним асоцијацијама, и деиктицима и граматичким временима перманентно пропитују природе, типови, метрика, ток, смер и доживљај времена и његова веза с простором“.

Монографија се завршава студијом „Божанства без емпатије: контраприче Томаса Мана, Жозеа Сарамата, Лешка Колаковског и Мирјане Детелић“ у којој, чини се, више него на претходним страницама, долази до изражаја ужа стручна и научна компетенција Лидије Делић као фолклористе. Остајући и даље у простору јаким интертекстуалних топоса, ауторка овде указује на иновативност ре-

интерпретације мита о Атлантиди анализирајући роман *Доркаси* Мирјане Детелић. Препознајући у романескном наративу параболу грађену на античком миту о Атлантиди и Платоновим дијалозима, Делићева међу најважнијим дометима овог „контранаратива“ издваја управо однос приповедача према поменутиим предлошцима који проблематизује механизам жртве као вид комуникације с богом, антропоцентричност религијских догми и представу о божјој емпатији и „пошљедњем времену“. Подривањем кључних темеља религиозности и представе о природи божанског, Детелићева се, према ауторкином аргументованом ставу, прикључила у том погледу парадигматичним текстовима какви су Манова приповетка „Закон“, „заснована на библијском предању о Мојсију, изабранику Господњем, који општи с богом лично, записује његове заповести и изводи Јевреје из египатског ропства, контроверзан роман Жозеа Сарамега *Јеванђеље њо Исусу Хрисију*, у којем аутор новозаветне текстове пропушта кроз призму етичности (покољ деце у Витлејему) и из двомиленијумске перспективе сагледава улогу хришћанства у историји цивилизације, и есеји-параболе Лешека Колаковског („Кључ небески“, „Разговори са ђаволом“). Тако назначеном широм тематском, аксиолошком и идеолошком контекстуализацијом указано је на још неке аспекте ауторкиног дијалога (и дијалога изабраних дела српске књижевности) са, како се монографијом сугерише, сложеним и слојевитим, али, – за ерудитског истраживача – ипак комуникативним делом Томаса Мана. Због иновативних увида и несумњивих хеуристичких просветљења монографија Лидије Делић представља хвале вредан прилог дугој рецепцији коју овај литерарни класик има у српској науци о књижевности.